

The Legal Aspects of Related Contracts with an Emphasis on the Draft Common Frame of Reference

Habib Taleb Ahmadi¹, Artin Jahanshahi², Ali Abedi³

Abstract

Linked contracts refer to a set of independent contracts entered into sequentially by identical or different parties for the purpose of executing the main contract, without replacing one another. These contracts, by virtue of sharing a common objective, form a unified whole. Consequently, the termination of the main contract results in the termination of the other contracts as well. In the Draft Common Frame of Reference (DCFR), the concept of linked contracts is introduced within the context of consumer contracts. According to this framework, when the right of withdrawal from the contract is exercised, the related credit contracts

1. Assistant Professor, Department of Private and Islamic Law, University of Shiraz, Shiraz, Iran.

talebahmadi@yahoo.co.uk

2. Ph.D Candidate in Private Law, Department of Private and Islamic Law, University of Shiraz, Judge at Judiciary (Corresponding author). Iran

artinjahanshahi@hafez.shirazu.ac.ir

3. Ph.D Candidate in Private Law, Department of Private and Islamic Law, University of Shiraz, Judge at Judiciary

ali.abedi@hafez.shirazu.ac.ir

associated with the main contract are also terminated. This research, conducted using a descriptive-analytical method and by collecting information from library sources, seeks to answer the question: under what conditions in the DCFR can two separate contracts be considered linked, and how can the effect of terminating one be extended to the other? The findings of the study indicate that the criterion for linking two or more contracts is the existence of contractual interdependence in terms of performance and economic aspects. Although, on the face of it, only a limited group of credit contracts—those concluded remotely or in situations where a party needs to reconsider its decision regarding the continuation of the contract—are covered by this law, as evidenced in German and French law, the rules of linked contracts can also be applied to other types of contracts.

Keywords: Right of withdrawal, Contractual set, Termination of contract, Principle of Privity, Independent Contracts.

Introduction

The expansion of commercial relations and the growing complexity of economic projects have made it increasingly common for a single transaction or economic operation to be implemented through several formally independent contracts concluded between identical or different parties. Although each contract may have its own subject matter, parties, obligations, and legal identity, a shared purpose and economic or functional interdependence may bring the contracts together as an integrated contractual set. In such circumstances, the disruption, withdrawal, or termination of one contract may affect the utility, performance, or continued existence of the others.

Focusing on the Draft Common Frame of Reference (DCFR), the article asks when legally separate agreements may be characterized as linked contracts, what form their relationship takes, and how withdrawal from or termination of the principal contract affects associated agreements. Particular attention is given to consumer transactions in which the acquisition of goods or services is financed under a separate credit agreement. The study also compares the DCFR approach with German and French law and examines whether, and on what legal basis, the concept may be recognized under Iranian law.

Discussion and Results

The research employs a descriptive, analytical, and comparative method based on library sources. The relevant provisions of Book II of the DCFR concerning withdrawal and linked contracts are examined alongside German rules on economically connected transactions and French legislation and case law on contractual sets. The position of Iranian law is assessed by reference to freedom of contract, contractual binding force, privity, Articles 10, 220, and 231 of the Iranian Civil Code, the doctrines of suspensive termination and resolutive conditions, Article 37 of the Electronic Commerce Act, and examples drawn from the General Conditions of Contract for public works.

The first major finding is that a contractual set must be distinguished from a chain of contracts. A contractual set consists of independent agreements that normally operate in parallel and contribute to a shared economic project or objective. Each retains its formal legal identity, but all participate in the realization of one broader operation. A contractual chain, by contrast, is defined primarily by the successive conclusion of agreements, continuity of subject matter, and the transfer or replacement of one transaction by another. A supply chain involving a producer, distributor, retailer, and consumer is a typical example.

Identity of parties, simultaneous formation, similarity of subject matter, or a general commercial relationship is therefore insufficient, by itself, to establish linked contracts. The decisive elements are an economic connection and functional interdependence. The agreements must participate in a common project so closely that the disappearance of one makes performance of another impossible, deprives it of its rational economic purpose, or materially undermines the operation for which the parties contracted. Close economic cooperation, express or implied cross-reference between the documents, and the substantive relationship of each contract to the shared project are important indicators. Formal separation consequently does not preclude the law from recognizing the contracts as components of a single economic and functional structure.

Without supplying an exhaustive definition, the DCFR identifies four illustrative situations in which a supply contract and a credit agreement may be economically linked. First, the supplier of the goods or services may itself provide the credit. Second, a third-party creditor may use the supplier's assistance in preparing or concluding the credit agreement. Third, the credit agreement may expressly refer to particular goods or services, with the connection proposed by either the supplier or the creditor. Fourth, an analogous economic relationship may exist. These criteria closely resemble the concept of an "economic unit" under section 358 of

the German Civil Code. Although the DCFR provisions appear in the consumer-credit context, the article considers the examples illustrative rather than exhaustive.

Establishing interdependence requires attention to both objective and subjective criteria. Objectively, a court must determine whether each agreement is necessary to the common economic operation, whether its obligations and counter-performance were coordinated with those of other contracts, and whether its removal would frustrate the overall project. Subjectively, the knowledge of the parties, particularly a third party, concerning the contractual network and its shared purpose is significant. Such awareness may be inferred from express clauses, cross-references, established cooperation between a seller and creditor, coordinated preparation of documents, simultaneous execution, or the surrounding circumstances.

The right of withdrawal operates as a protective response to the consumer's informational or economic vulnerability. It is especially relevant where a contract is technically complex, concluded hastily under aggressive sales pressure, made away from business premises, or formed at a distance without an opportunity to inspect the product. Unlike ordinary termination for breach, withdrawal does not require the consumer to prove non-performance, deception, fault, or another substantive justification. It is exercised through sufficiently clear notice to the other party; returning the subject matter may itself constitute notice where the circumstances demonstrate an intention to withdraw. The general withdrawal period under the DCFR is fourteen days, and its commencement depends on matters including formation, receipt of the goods, and adequate notification of the right.

The central consequence of linked status is that a consumer's valid withdrawal from the principal contract for goods or services also brings the associated credit agreement to an end, thereby releasing the consumer from obligations whose economic basis has disappeared. The effect is generally unilateral and

asymmetrical. Termination of the principal agreement extends to an ancillary financing contract, whereas termination of the credit agreement or another ancillary contract does not necessarily terminate the principal supply agreement. This result is exceptional because it qualifies contractual independence and privity. It is justified only where economic unity, operational dependence, and the third party's awareness of the common transaction are established. The analysis therefore distinguishes the transmission of contractual fate from an automatic transfer of liabilities among all participants.

The comparative inquiry shows that French law has adopted a broader approach, particularly following the 2016 reform of the Civil Code. Under Article 1186, when several contracts are necessary to a common operation and the disappearance of one makes performance of the others impossible, the dependent agreements also lapse. The consequence may arise even without an express clause linking the contracts, provided that the person against whom lapse is asserted knew of the overall operation when consenting. French doctrine has supported this development by reconsidering the category of third parties and identifying "connected third parties," who are not complete strangers to the transaction even though they did not sign every agreement. German law reaches comparable consumer-protective results through the notion of an economic unit.

Iranian law begins from a more restrictive position. Article 231 of the Civil Code provides that contracts ordinarily affect only the parties and their successors; a merely economic or operational relationship therefore cannot, without more, justify the extension of termination to a separate agreement or to a third party. Linked contracts must also be distinguished from a mixed or composite contract. In a composite contract, different elements are integrated from the outset into one legal relationship, while linked contracts remain legally independent despite contributing to a common end. Consequently, cascading termination cannot

convincingly be justified by treating the network as a single composite contract.

The more defensible Iranian basis is party autonomy, voluntary adherence, and a resolutive condition. Where the parties expressly or impliedly make the continued existence of one agreement conditional on the survival of another, disappearance of the foundational contract may constitute fulfillment of a resolutive condition and terminate the dependent agreement. The same reasoning may apply when a third party knowingly accepts the linkage. Article 220 may assist in identifying an implied customary term and the parties' common intention, but economic association alone remains insufficient. Although Iranian law has no general right of withdrawal, Article 37 of the Electronic Commerce Act grants consumers in distance contracts at least seven working days to withdraw without giving reasons.

Conclusion

Linked contracts occupy an intermediate position between the formal independence of agreements and the substantive unity of an economic operation. A contractual set is established through the combination of economic connection, functional interdependence, and sufficient knowledge or acceptance by the persons concerned. The DCFR recognizes this structure mainly to protect consumers from continuing credit obligations after the principal transaction has ended, but its rationale may be cautiously applied to other contractual networks. French law now recognizes the concept more broadly, while German law emphasizes the economic unit. Under Iranian law, however, transmission of termination should remain exceptional until an express statutory rule is adopted. It must be grounded in common intention, an express or implied linkage clause, a resolutive condition, or the informed acceptance of a connected third party. This approach preserves privity and legal certainty while preventing the artificial fragmentation of a single economic operation and the imposition of obligations whose practical and economic basis has disappeared.

ابعاد حقوقی قراردادهای مرتبط با تأکید بر طرح چارچوب مشترک مرجع

حبیب طالب احمدی^۱، آرتین جهانشاهی^۲، علی عابدی^۳

چکیده

قراردادهای مرتبط به مجموعه‌ای از قراردادهای مستقل میان اطراف یکسان یا متفاوت گویند که یکی پس از دیگری در راستای اجرای قرارداد اصلی بسته می‌شوند؛ بدون آن‌که جایگزین هم شوند. این قراردادها به واسطه اشتراک در هدف، یک مجموعه را تشکیل می‌دهند؛ لذا انحلال قرارداد اصلی منجر به انحلال سایر قراردادها می‌شود. مفهوم قراردادهای مرتبط در طرح چارچوب مشترک مرجع، ذیل قراردادهای مصرف‌کننده مطرح شده است. مطابق این طرح، با اعمال حق انصراف از قرارداد، سایر قراردادهای تأمین اعتبار مرتبط با قرارداد اصلی نیز منحل می‌شوند. این پژوهش با روش توصیفی تحلیلی و با مراجعه به منابع کتابخانه‌ای تهیه شده و به دنبال پاسخ به این پرسش است که در طرح چارچوب مشترک مرجع، تحت چه شرایطی می‌توان دو قرارداد جداگانه را مرتبط شمرد و اثر انحلال یکی را بر دیگری تسری داد. برآمد پژوهش آن است که شرط ارتباط دو یا چند قرارداد وجود هم‌بستگی قراردادی از حیث اجرا و جنبه‌های اقتصادی است. اگرچه حسب ظاهر تنها گروه محدودی از قراردادهای تأمین اعتبار در قراردادهایی که از راه دور منعقد می‌شوند یا قراردادهایی که شخص نیازمند بازنگری در تصمیم خود در مورد ادامه حیات قرارداد است، مشمول این قانون می‌باشد ولی چنان که در حقوق آلمان و فرانسه دیده می‌شود، قواعد قراردادهای مرتبط را می‌توان در سایر قراردادها نیز به کار بست.

واژگان کلیدی: حق انصراف، مجموعه قراردادی، خاتمه قرارداد، اصل نسبی بودن قراردادهای مرتبط

۱. استادیار گروه حقوق خصوصی و اسلامی، دانشگاه شیراز، شیراز، ایران
talebahmadi@yahoo.co.uk

۲. دکتری حقوق خصوصی، گروه حقوق خصوصی و اسلامی، دانشگاه شیراز، قاضی دادگستری
artinjahanshahi@hafez.shirazu.ac.ir (نویسنده مسئول)

۳. دکتری حقوق خصوصی، گروه حقوق خصوصی و اسلامی، دانشگاه شیراز، قاضی دادگستری
ali.abedi@hafez.shirazu.ac.ir

درآمد

گسترش تجارت و پیچیده‌تر شدن روابط بازرگانی در سطح ملی و بین‌المللی به همراه افزایش تعاملات بین‌المللی و نیاز به نظم‌دهی به قراردادهای و توافقات، باعث شده تا ضرورت تأسیس نهادهای حقوقی نوین برای تفسیر و نظم‌بخشی به اراده طرفین قراردادی احساس شود. یکی از این نهادهای حقوقی، قراردادهای مرتبط^۱ یا گروه قراردادی^۲ است. گروه قراردادی از اواخر قرن نوزدهم میلادی در رویه قضایی فرانسه مطرح و به مرور وارد ادبیات حقوقی شد. روابط قراردادی در دنیای امروز معمولاً شامل فعالیت‌های اقتصادی بلندمدتی می‌شود که اجرای آن‌ها نیازمند انعقاد مجموعه‌ای از قراردادهای مستقل از یکدیگر است. هرچند این قراردادها به صورت جداگانه تنظیم و منعقد می‌شوند، اما به دلیل اهداف مشترک و همبستگی عملیاتی و اقتصادی، به گونه‌ای با هم مرتبط هستند که اجرای موفقیت‌آمیز پروژه یا فعالیت اقتصادی مورد نظر را تضمین کنند. در نگاه نخست، گروه قراردادی را می‌توان به عنوان مجموعه‌ای از قراردادهای مجزا و مستقل تعریف کرد که میان طرفین یکسان یا مختلف منعقد شده و به طور مستقیم یا غیرمستقیم به واسطه موضوع یا هدف مشترک به یکدیگر مرتبط هستند. در این نوع قراردادها، انحلال یکی بر قراردادهای دیگر تأثیر می‌گذارد. گویی طرفین اصلی خواسته‌اند، در صورتی که تحت شرایطی قرارداد اصلی که انگیزه عمده برای توافق بوده منحل شود، سایر قراردادهایی که میان ایشان یا یکی از طرفین با شخص ثالث جهت اجرای قرارداد اصلی منعقد شده نیز منحل شود. در این نوشتار فرضی بررسی می‌شود که تصریحی میان طرفین قراردادی درباره ارتباط قراردادهای نیست. به عبارت دیگر، هنگامی که تعهدات ناشی از قراردادهای مختلف دارای ارتباط متقابل و نزدیکی با یکدیگر هستند، تفسیر اراده طرفین این قراردادها نشان می‌دهد که آن‌ها به دنبال ایجاد یک

1. Linked Contracts

۲. چنان‌که در بخش نخست نوشتار اشاره خواهد شد، به علت تفاوت در ادبیات حقوقی نظام‌های حقوقی نوشته و کامن‌لا، معادل‌های گوناگونی برای توصیف این قراردادها پیشنهاد شده است که گاه منجر به سردرگمی در شناسایی ماهیت این قراردادها می‌شود. در این نوشتار «گروه قراردادی» به عنوان اصطلاح پذیرفته شده در حقوق فرانسه با قراردادهای مرتبط به طور مترادف به کار رفته است. لازم به ذکر است برخی نویسندگان فرانسوی نیز اصطلاح قرارداد مرتبط را به علت خشتی بودن از منظر مفهومی به گروه قراردادی ترجیح داده‌اند (Vincelles, 2011:163).

مجموعه یکپارچه و منسجم برای تحقق یک عملیات بوده‌اند. چنین تفسیری بر این اساس است که طرفین با انعقاد این گونه قراردادهای، قصد داشته‌اند یک هدف مشترک را از طریق ترکیب و هماهنگی دقیق تعهدات خود محقق کنند. در برخی موارد، قراردادهای به لحاظ اشتراک در موضوع زنجیروار یکی پس از دیگری منعقد شده و جایگزین قرارداد پیشین می‌شوند و گاهی قراردادهای مستقل به لحاظ اشتراک در هدف با همدیگر مرتبط بوده و در موازات هم قرار می‌گیرند (Dumitriu, 2022: 47). در آثار حقوق دانان فرانسوی، گروه اول ذیل عنوان زنجیره قراردادی^۱ و گروه دیگر تحت عنوان مجموعه قراردادی^۲ تحلیل شده است (Teyssie, 1975: 146). با توجه به امکان ارتباط قراردادهای مرتبط با حقوق اشخاص ثالث، لازم است این قراردادهای در پرتو اصل نسبی بودن قراردادهای بررسی شوند.

در نظام‌های حقوقی، مفهوم قرارداد مرتبط به صورت یکسان مورد پذیرش قرار نگرفته است. هر نظام با توجه به مقتضیات خود، این نهاد را با اصطلاحات، دامنه و شرایط متفاوتی مورد پذیرش قرار داده است (Borowicz, 2011: 277). سابق بر این تحقیق، برخی از پژوهش‌ها درباره قراردادهای مرتبط یا گروه‌های قراردادی صورت گرفته است که به تحلیل ماهیت و اقسام گروه قراردادی در حقوق فرانسه و دیدگاه‌های موجود در خصوص اثر انحلال قرارداد اصلی پرداخته‌اند (کریمی، نعم و اسدزاده، ۱۳۹۹).

برخی معتقدند هرگاه یک قرارداد دارای آثار متنوع و مشابه چند نهاد حقوقی باشد، در تحلیل آن باید اثر اصلی و غالب را ملاک قرار داد و سایر آثار را فرعی دانست و قواعد همان عقد محوری را اعمال کرد؛ زیرا ماهیت قرارداد واحد است و نمی‌توان آن را تنها مجموعه‌ای از چند عقد مستقل شمرد. اما اگر تعهدات به گونه‌ای درهم آمیخته باشند که تشخیص تعهد اصلی ممکن نباشد، باید آن را عقدی مستقل بر پایه ماده ۱۰ قانون مدنی دانست و با توجه به قصد طرفین و قواعد عمومی قراردادهای، ماهیت و آثار آن را تعیین کرد. (گنجی و حاتمی‌پور، ۱۳۹۹). برآمد برخی پژوهش‌ها آن است که مجموعه‌های قراردادی، گروهی از قراردادهای هستند

1. Chaines de contrats

2. Les ensembles de contrats

که در تحقق عملیات واحدی مشارکت دارند و با پیوندهای وابستگی یکجانبه یا متقابل عینی یا ذهنی به یکدیگر مرتبط می‌شوند و انحلال یکی موجب انحلال سایر قراردادهاست (محمدحسینی و سعیدی، ۱۴۰۲).

در راستای اروپایی‌سازی قواعد حقوقی و تدوین حقوق خصوصی مشترک اروپا، گروه مطالعاتی قانون مدنی اروپا^۱، به عنوان بدنه کمیسیون مربوط به حقوق اروپایی قراردادهای، در سال ۲۰۰۸ اولین نسخه طرح چارچوب مشترک مرجع^۲ که از آن به عنوان پیش‌نویس قانون مدنی اروپا نیز یاد می‌شود را منتشر کرد (Matyas, 2008). کتاب دوم طرح چارچوب مشترک مرجع به قراردادهای و اعمال حقوقی اختصاص دارد و ذیل فصل پنجم با عنوان حق بر انصراف، به قراردادهای مرتبط^۳ می‌پردازد. مبنای تحلیل حقوقی این نوشتار، طرح چارچوب مشترک مرجع اروپاست و به طور موردی و جهت فهم بهتر به قوانین کشورهای انگلیس، فرانسه و آلمان ارجاع داده می‌شود. تحقیق پیش رو در مقام پاسخ به این پرسش می‌باشد که در طرح چارچوب مشترک مرجع اروپا، تحت چه شرایطی عنوان قرارداد مرتبط برای قراردادهای مستقل اطلاق می‌شود و این قراردادها دارای چه ماهیت و آثاری هستند؟ به این منظور قسمت نخست این تحقیق به تبیین مفهوم قراردادهای مرتبط می‌پردازد. سپس دیدگاه‌های گوناگون در خصوص آثار اصلی نسبی بودن قراردادهای بر قراردادهای مرتبط و چالش‌های مربوط مطالعه خواهد شد و در قسمت سوم، شرایط و آثار قراردادهای مرتبط مورد بررسی قرار می‌گیرد.

۱. مفهوم قراردادهای مرتبط

در مطالعات حقوقی و اقتصادی، به ویژه در دکتترین حقوقی فرانسه اصطلاحات «مجموعه‌های قرارداد» و «گروه (مجموعه) قراردادی» و «زنجیره قراردادهای» به طور گسترده‌ای برای توصیف روابط بین قراردادهای مختلف به کار می‌روند (Teyssié, 1975: 328 & Pellé, 2007: 572). هرچند این دو اصطلاح به ارتباط میان چندین قرارداد اشاره دارند، اما تفاوت‌های اساسی در ماهیت و نوع ارتباط میان آنها وجود دارد. اصطلاح مجموعه‌های قراردادی

1. The Study Group on a European Civil Code

2. Draft Common Frame of Reference (DCFR) 2009

3. Linked Contracts / Contrats Connexes

به گروهی از قراردادهای اطلاق می شود که هرچند به طور مستقل از یکدیگر منعقد شده اند، اما به دلیل اشتراک در هدف یا ارتباط اقتصادی و عملیاتی، به نحوی با یکدیگر مرتبط هستند که تشکیل یک «کل واحد» را می دهند (Tallon, 1991: 204 & Mitchell, 2017: 97-98). در مجموعه های قراردادی، هر قرارداد به طور مستقل دارای موضوع، طرفین و تعهدات خاص خود است، اما همگی به تحقق یک هدف مشترک کمک می کنند. زنجیره قراردادهای به گروهی از قراردادهای اشاره دارد که به طور متوالی و زنجیره وار به هم متصل هستند و یکی پس از دیگری منعقد می شوند، به نحوی که هر قرارداد جدید ادامه و تکمیل کننده قرارداد پیشین است و جایگزین هم می شوند (پاکباز، ۱۴۰۲: ۲۲۶). در این حالت، هر قرارداد وابسته به اجرای صحیح قرارداد قبلی است و نقض یا عدم اجرای یک قرارداد می تواند به طور مستقیم بر قراردادهای بعدی تأثیر بگذارد. به عنوان مثال، در زنجیره تأمین کالا، قراردادهایی میان تولید کننده، توزیع کننده و خرده فروش منعقد می شود. اگر تولید کننده به تعهدات خود در تحویل کالا عمل نکند، باعث نقض قرارداد توزیع کننده با خرده فروش و در نهایت با مصرف کننده می شود.

از منظر تاریخی، گسترش مباحث نظری پیرامون قراردادهای مرتبط به طور عمیقی با افزایش نیاز به تأمین مالی در قراردادهای بیع درآمیخته است (Dongen, 2012: 12-3). در مراحل نخستین، اعتبار مالی مورد نیاز برای انعقاد قراردادهای بیع یا به طور مستقیم توسط فروشنده فراهم می شد یا خریدار آن را به صورت مستقل از شخص ثالثی تأمین می کرد. در حالت دوم، خریدار به ناچار دو قرارداد مستقل منعقد می کرد: یکی با فروشنده و دیگری با وام دهنده. این رویه به تدریج به یک الگوی رایج در قراردادهای بیع تبدیل شد که در آن فروشنده به خریدار امکان می داد تا اعتبار مورد نیاز خود را از وام دهنده ای که به نحوی با فروشنده مرتبط است، تأمین کند. از دیدگاه حقوقی، این معامله واحد به رغم هدف مشترک، از دو قرارداد مجزا تشکیل می شود: یکی میان خریدار و فروشنده و دیگری میان خریدار و وام دهنده؛ با این حال، این استقلال قراردادهای در بسیاری از موارد به زیان خریدار یا مصرف کننده تمام می شود؛ زیرا در صورت بروز مشکل در یکی از این قراردادهای حمایت های حقوقی کافی برای مصرف کننده در مواجهه با طرف دیگر

قرارداد وجود ندارد. به همین دلیل، دکترین حقوقی به دنبال ارائه راه‌حل‌هایی بوده است تا بتوان روابط حقوقی میان این قراردادهای مرتبط را به نحوی تنظیم کرد که منافع خریدار یا مصرف‌کننده به‌طور کامل حفظ شود. در مرور زمان، دکترین حقوقی توسعه یافته و مباحث مربوط به قراردادهای مرتبط به سایر توافقات قراردادی تسری یافته است.

۱-۱. پیوند اقتصادی

ارتباط میان چند قرارداد دوجانبه را نمی‌توان صرفاً از طریق وحدت طرفین، هم‌زمانی انعقاد یا تشابه موضوعی آن‌ها احراز کرد. آنچه قراردادهای مستقل را در قالب یک مجموعه قراردادی مرتبط قرار می‌دهد وجود پیوندی فراتر از استقلال شکلی هر قرارداد است؛ پیوندی که موجب می‌شود اجرای هر قرارداد، در عمل، بر سرنوشت اقتصادی و حقوقی قراردادهای دیگر اثر بگذارد؛ از این رو در تحلیل قراردادهای مرتبط باید به جای تمرکز صرف بر شکل ظاهری قراردادها، به کارکرد اقتصادی، هدف مشترک و وابستگی محتوایی آن‌ها توجه کرد.

در همین راستا، تبنر نیز برای شناسایی ارتباط میان قراردادهای دوجانبه، بر وجود سه مؤلفه تأکید می‌کند: نخست، همکاری اقتصادی مؤثر و نزدیک میان قراردادها؛ دوم، ارجاع صریح یا ضمنی قراردادها به یکدیگر؛ و سوم، ارتباط محتوایی هر قرارداد با پروژه مشترکی که مجموعه قراردادها برای تحقق آن شکل گرفته‌اند (Teubner, 2011: 158). بنابراین از دیدگاه مقاله حاضر، نظر تبنر را باید نه به‌عنوان یک معیار صرفاً شکلی، بلکه به‌عنوان تأییدی بر ضرورت توجه به وابستگی کارکردی قراردادها تحلیل کرد؛ وابستگی‌ای که می‌تواند علی‌رغم استقلال صوری قراردادها، آن‌ها را در یک ساختار واحد حقوقی و اقتصادی قرار دهد؛ از این رو صرف ارتباط دو قرارداد باعث مرتبط شدن آن دو نمی‌شود. با توجه به این که اثرگذاری دو قرارداد بر یکدیگر خلاف اصل نسبی بودن قراردادهاست، مفهوم قراردادهای مرتبط صرفاً در قراردادهایی مطرح می‌شود که در آن طرفین رابطه اقتصادی^۱ داشته باشند. در ماده ۱۰۶-۵ طرح چارچوب مشترک مرجع این معیار را از مصادیق تمثیلی مقرر و همچنین بند د ماده اخیر می‌توان برداشت کرد. در واقع با توجه به این که

1. Economic link

مبحث قراردادهای مرتبط در ذیل حق فسخ مصرف‌کننده مطرح شده است، موضوع قراردادهای مورد بحث ذاتاً از نوع تجاری و اقتصادی هستند. قراردادهای مرتبط در طرح چارچوب مشترک مرجع ذیل فصل پنجم و تحت عنوان اصلی حق انصراف از قرارداد^۱ مطرح شده است. ماده ۱۰۶-۵ طرح چارچوب مشترک مرجع بی‌آن‌که تعریفی از قراردادهای مرتبط ارائه کند مقرر داشته: «اگر مصرف‌کننده از حق انصراف خود در قراردادهای تأمین کالا یا خدمات استفاده کند، اثر این انصراف به هر قرارداد مرتبط دیگری نیز تعمیم می‌یابد». در ادامه نیز به برخی مصادیق قراردادهای مرتبط و شرایط شمول آن‌ها اشاره شده است. در بند ۲ ماده ۱۰۶-۵ آمده است: «هنگامی که یک قرارداد به طور جزئی یا کامل از طریق یک قرارداد اعتباری تأمین مالی می‌شود، این دو قرارداد به عنوان قراردادهای مرتبط شناخته می‌شوند، به ویژه در موارد زیر: الف- اگر کسب و کاری که کالاها یا خدمات را تأمین می‌کند، اعتبار لازم را تأمین مالی نماید. ب- اگر شخص ثالثی که هزینه مصرف‌کننده را تأمین مالی می‌کند از خدمات کسب و کار برای آماده‌سازی یا انعقاد قرارداد اعتباری استفاده کند. ج- اگر قرارداد اعتباری به کالاها یا خدمات خاصی اشاره داشته باشد که قرار است با این اعتبار تأمین مالی شوند و اگر این ارتباط بین هر دو قرارداد توسط تأمین‌کننده کالاها یا خدمات یا تأمین‌کننده اعتبار پیشنهاد شده باشد؛ د- اگر یک ارتباط اقتصادی مشابه وجود داشته باشد».

به نظر می‌رسد در تنظیم و آرایش ماده یادشده از قانون مدنی آلمان اقتباس شده است. در بند ۳ ماده ۳۵۸ قانون مدنی آلمان^۲ در خصوص ارتباط اقتصادی به اصطلاح «واحد اقتصادی»^۳ اشاره شده است. در بخشی از این ماده آمده: «فرض بر این است که واحد اقتصادی وجود دارد، به‌ویژه اگر تاجر خود به تأمین مالی پرداخت مصرف‌کننده بپردازد یا در صورت تأمین مالی توسط شخص ثالث، اگر وام‌دهنده در تهیه یا انعقاد قرارداد اعتباری از همکاری تاجر استفاده کند». بر این اساس، یک واحد اقتصادی هنگامی شکل می‌گیرد که وام‌دهنده یا اعتباردهنده، مانند یک بانک، از خدمات خرده‌فروش یا کارآفرین برای ایجاد ترتیبات اعتباری استفاده

1. Right of Withdrawal

2. Bürgerliches Gesetzbuch (BGB) 2001.

3. Wirtschaftliche Einheit

کند. به عنوان مثال، برای خرید یک خودرو، ترتیب معمول این است که وام‌دهنده از خدمات خرده‌فروش خودرو برای ایجاد وام به مصرف‌کننده به منظور خرید خودرو استفاده می‌کند. در این صورت قرارداد دومی که منعقد می‌شود وابسته به قرارداد نخستین شمرده شده و با انحلال اولی، قرارداد دوم نیز منحل می‌شود. در حقوق فرانسه نیز یکی از شرایط اجرای ماده ۱۱۸۶^۱ در خصوص انتفای مجموعه قراردادها وجود عملیات جمعی^۲ است که می‌توان آن را با وحدت اقتصادی مطرح شده در دکترین حقوق آلمان تطبیق داد (de Vincelles, 2011: 163).

عقد مضاربه را می‌توان نمونه‌ای از روابط قراردادی مبتنی بر «وحدت اقتصادی» دانست؛ زیرا به موجب ماده ۵۴۶ قانون مدنی ایران^۳ سرمایه مالک و فعالیت عامل نه به صورت دو تعهد مستقل، بلکه در قالب یک عملیات تجاری واحد برای تحقق هدف مشترک، یعنی تحصیل سود به هم پیوند می‌خورند. بدین ترتیب، هر یک از ارکان مضاربه شرط تحقق و بقای کل رابطه اقتصادی است و فقدان هر یک، اساس قرارداد را متزلزل می‌سازد. افزون بر این، ماده ۵۵۱^۴ همان قانون با پیش‌بینی انفساخ عقد در مواردی چون تلف سرمایه یا عدم امکان تجارت، نشان می‌دهد که بقای مضاربه منوط به استمرار هدف اقتصادی مشترک است؛ به بیان دیگر، با زوال یکی از ارکان اساسی، تمام رابطه حقوقی منتفی می‌شود.

۲-۱. وابستگی متقابل

دو قرارداد مجزا به صرف آن که اطراف قراردادی یا موضوع میان آن دو مشترک باشد یا به نحوی با یکدیگر ارتباط داشته باشند، مرتبط شمرده نمی‌شوند. برای آن که دو قرارداد را بتوان مرتبط تلقی کرد، علاوه بر اشتراک در موضوع یا هدف باید نوعی وابستگی متقابل وجود داشته باشد (سعیدی و محمدحسینی، ۱۴۰۳:

1. Ordonnance n° 2016-131 du 10 février 2016 portant réforme du droit des contrats, du régime général et de la preuve des obligations

2. Opération d'ensemble

۳. «مضاربه عقدی است که به موجب آن احد متعاملین سرمایه می‌دهد با قید این که طرف دیگر با آن تجارت کرده و در سود آن شریک باشند. صاحب سرمایه، مالک و عامل، مضارب نامیده می‌شود».

۴. «عقد مضاربه به یکی از علل ذیل منفسخ می‌شود: در صورت موت یا جنون یا سفه احد طرفین؛ در صورت مفلس شدن مالک؛ در صورت تلف شدن تمام سرمایه و ربح؛ در صورت عدم امکان تجارتی که منظور طرفین بوده».

۱۶۰؛ به گونه‌ای که انحلال یکی از آنها، اجرای دیگری را غیرممکن سازد. در نظام‌های حقوقی برای احراز وابستگی متقابل میان قراردادهای معیارهای نوعی و ذهنی پیشنهاد شده است. در خصوص معیارهای نوعی، می‌توان به مواردی همچون انعقاد قرارداد توسط نماینده، تعهد متقابل به هماهنگی میان اطراف که با یکدیگر طرف قراردادی نیستند،^۱ شروط استفاده انحصاری^۲ و تعهد به عدم رقابت و درج شروط تحدید یا سلب مسؤولیت اشاره کرد.

با توجه به ظاهر ماده ۱۰۶-۵ طرح چارچوب مشترک مرجع در بدو امر چنین به نظر می‌رسد که تنها قراردادهای تأمین اعتبار منعقدشده در راستای اجرای قراردادهای تأمین کالا یا خدمات مشمول عنوان «قرارداد مرتبط» هستند. با این حال، ذکر این مصادیق صرفاً از باب غلبه و به منظور حمایت از مصرف‌کننده و رفع ابهام در دعاوی مربوط به اعتبارات مصرفی بوده است، نه به قصد محدود کردن مفهوم قراردادهای مرتبط به این دسته خاص. از این رو، معیارهای مقرر در ماده مزبور قابلیت تسری به سایر قراردادهای دارای وابستگی اقتصادی و کارکردی را نیز دارد (Idelberger, 2018: 231). بر این اساس می‌توان گفت سایر قراردادهای از جمله قراردادهای بیمه در صورت وجود یکی از شرایط مقرر در ماده ۱۰۶-۵ می‌توانند مرتبط شمرده شوند (Schulze, 2009: 174 & Dumitriu, 2022: 6). اگرچه گفته شده طرح چارچوب مشترک مرجع مقررات مفصلی برای شبکه قراردادهای مقرر نکرده (Grundmann, 2008: 233)، ولی از مفاد ماده ۱۰۶ می‌توان قاعده کلی قراردادهای مرتبط را برداشت کرد.

در روابط قراردادی چندلایه، قراردادهای به ظاهر مستقل ممکن است به واسطه ارتباط اقتصادی یا کارکردی، بر سرنوشت یکدیگر اثر گذارند؛ بی‌آنکه وحدت شخصی یا مسؤولیتی میان طرفین ایجاد شود. در این «پیوند منفعل»، تنها اعتبار یا انحلال یک قرارداد به دیگری سرایت می‌کند، مانند تأثیر فسخ قرارداد فروش بر قرارداد اعتبار مصرف‌کننده؛ بدون آنکه اعتباردهنده مسؤول اجرای تعهدات فروشنده باشد. در مقابل، در «پیوند فعال» این ارتباط از سطح سرنوشت حقوقی فراتر رفته

1. Mutual duties to coordinate activity among parties who are not contractual partners

2. Exclusivity clauses

و به توسعه مسئولیت می‌انجامد (Storme, 2017: 1745)؛ به گونه‌ای که با لحاظ وحدت اقتصادی مجموعه، ممکن است شخصی در قبال عدم اجرای قرارداد مرتبط نیز پاسخ‌گو شناخته شود، چنان‌که در بسته‌های خدمات مسافرتی، برگزارکننده در برابر قصور ارائه‌دهندگان خدمات مسئول تلقی می‌شود.

در حقوق ایران وابستگی متقابل را می‌توان در برخی نهادهای حقوقی مشاهده کرد. عقد مرکب عقدی است که از امتزاج و اختلاط عقود متعدد و مختلفی که استقلال خویش را از دست داده‌اند و جمعا ماهیت واحدی را تشکیل می‌دهند حاصل می‌شود (خورسندیان و شنیور، ۱۳۹۰: ۸۷). در مواردی که یک قرارداد، به‌رغم وحدت ظاهری، متضمن آثار و کارکردهایی متکثر و برگرفته از چند نهاد حقوقی مختلف باشد، تحلیل حقوقی آن اقتضا دارد اثر مسلط و ماهیت غالب رابطه شناسایی شده و سایر آثار در جایگاه نتایج تبعی و فرعی ارزیابی شود. بدین ترتیب ضوابط و احکام عقدی باید بر آن دسته از اوصاف و آثاری بار شود که نقش اساسی در تحقق هدف اقتصادی و حقوقی قرارداد دارند؛ زیرا قرارداد، در نهایت، یک واحد اعتباری منسجم است و نمی‌توان آن را تنها ترکیبی مکانیکی از چند عقد مستقل شمرد (همان: ۱۰۸). با این وصف هرگاه تعهدات چنان در هم ادغام شده باشند که تشخیص عنصر اصلی از فرعی ممکن نباشد و هیچ‌یک بر دیگری برتری نداشته باشد، انتساب رابطه به یکی از عقود معین موجه نخواهد بود. در این حالت، باید آن را عقدی مستقل و نامعین دانست که مشروعیتش بر مبنای اصل آزادی قراردادها و ماده ۱۰ قانون مدنی استوار است و تعیین ماهیت و آثار آن نیز با رجوع به اراده مشترک طرفین و قواعد عام معاملات، از جمله ضرورت رفع غرر و رعایت تعادل در معاوضات، صورت می‌پذیرد (ترابی، ۱۴۰۴: ۲۷۶؛ گنجی و حاتمی‌پور، ۱۳۹۹: ۱۴۵). بر این اساس در حقوق ایران نمی‌توان انحلال قراردادهای مرتبط را به قیاس با عقد مرکب توجیه کرد (همان‌جا)؛ زیرا قیاس مزبور مستلزم نادیده گرفتن استقلال حقوقی عقود و تعارض با اصل نسبی بودن قراردادهاست. عقد مرکب از ابتدا یک واحد حقوقی شمرده می‌شود، حال آن‌که در عقود مرتبط یا شبکه‌ای، با چند عقد مستقل روبه‌رو هستیم، با این تفاوت که مقصود اصلی و نهایی، عقد واحد است و با انحلال هر یک ممکن است دیگری نیز منحل شود (شعاریان و ترابی، ۱۳۹۳:

(۴۴۸). از این رو، مبنای صحیح تحلیل در حقوق ایران نه «وحدت عقد» به معنای عقد مرکب، بلکه «شرط فاسخ مبتنی بر تراضی» است که بتواند بدون نقض اصل نسبیت وابستگی سرنوشت قراردادهای را توجیه کند.

۲. انصراف از قراردادهای مرتبط

حق انصراف به طور اساسی با هدف غلبه بر عدم تعادل‌های حقوقی و اقتصادی که مصرف‌کنندگان در بازار در برابر بازرگانان با آن مواجه هستند، ایجاد شده است. برای رسیدن به این هدف، اصل «لزوم و بقای قرارداد» یا اثر الزام‌آور قرارداد فدای به رسمیت شناختن قدرت مصرف‌کننده در گسستن پیوند حقوقی^۱ بدون نیاز به توجیه چنین عملی مانند نقض قرارداد یا وجود رفتار فریبکارانه یا پرداخت غرامت مالی به طرف دیگر می‌شود. از آنجا که این حق به طور جدی یکی از قواعد عمومی قراردادهای را تحت تأثیر قرار می‌دهد، قانون‌گذار اروپایی به هر مصرف‌کننده‌ای حق فسخ نمی‌دهد، بلکه این حق تنها به مصرف‌کنندگانی اعطا می‌شود که به دلایل خاصی در موقعیتی از ضعف خاص قرار دارند. این موقعیت‌ها شامل: الف- پیچیدگی قرارداد، مانند آنچه در قراردادهای اعتبار مصرف‌کننده مشاهده می‌شود؛ ب- قرارداد توسط مصرف‌کننده به طور عجولانه، تحت فشار توسط تکنیک‌های فروش تهاجمی، بدون تأمل کافی یا با عدم اطلاع کامل منعقد شده باشد؛ ج- عدم امکان بازرسی و آشنایی مستقیم با محصول که در فروش‌های از راه دور و قراردادهای از راه دور خدمات مالی رخ می‌دهد (Sánchez Abril, 2018: 32).

حق انصراف از قرارداد اگرچه ماهیتاً اثری همچون اعمال حق فسخ در قرارداد دارد، اما طرح چارچوب مشترک مرجع به جای اصطلاح فسخ^۲ از حق انصراف^۳ استفاده کرده است. دلیل کاربرد این اصطلاح آن است که انصراف از قرارداد به مصرف‌کننده این امکان را می‌دهد تا بدون نیاز به ارائه دلایل یا اثبات نقض قرارداد، از آن خارج شود. هدف اصلی این حق، ایجاد فرصت برای بازنگری و تصمیم‌گیری دوباره برای مصرف‌کننده است^۴ به خصوص در مواردی که قرارداد

1. Vinculum iuris

۲. Recession از این اصطلاح در مواردی استفاده می‌شود که طرف مقابل تخلف کرده است.

3. Withdrawal

۴. Cooling-off period این اصطلاح بیشتر در زمینه‌های حقوق مصرف‌کننده به کار می‌رود

تحت شرایط ناعادلانه یا تحت فشار منعقد شده باشد... تفاوت این مقرره مندرج در ماده ۱۰۲ طرح چارچوب مشترک مرجع با مقررات بین‌المللی همچون ماده ۴۹ کنوانسیون بیع بین‌المللی کالا که اعمال حق فسخ را منوط به تخلف متعهدله کرده، آن است که ضرورتی جهت ارائه دلیل ندارد و مصرف‌کننده می‌تواند از قراردادی که بسته بازگردد (Von Bar et.al, 2009: 140).

۲-۱. حق انصراف از قرارداد

مطابق ماده ۱۰۱-۵ طرح چارچوب مشترک مرجع، مقررات مربوط به حق انصراف از قرارداد تنها در مواردی اعمال می‌شود که شخص به موجب بخش دوم این قانون یا کتاب چهارم دارای چنین حقی در بازه زمانی مشخص باشد. مطابق ماده ۲۰۱-۵ از فصل پنجم طرح چارچوب مشترک مرجع، مصرف‌کننده حق دارد از قراردادی که تحت آن یک کسب و کار به مصرف‌کننده کالا یا خدمات از جمله خدمات مالی، ارائه می‌دهد یا تضمین شخصی توسط مصرف‌کننده اعطا می‌شود، انصراف دهد، مشروط بر اینکه ایجاب یا قبول مصرف‌کننده در خارج از محل کسب و کار انجام شده باشد. بندهای ۲، ۳ و ۴ این ماده به استثنائات حق انصراف از قرارداد می‌پردازد. این استثنائات به منظور دستیابی به تعادلی بین منافع صاحبان کسب و کارها و مصرف‌کنندگان ضروری هستند. مصرف‌کننده در شرایط زیر حق انصراف از قرارداد را نخواهد داشت: اگر چنین حقی به طور نظام مند منجر به ضررهای قابل توجه برای کسب و کار شود. اگر احتمال سوءاستفاده مصرف‌کننده از این حق وجود داشته باشد. اگر حق انصراف برای قرارداد خاصی غیرضروری باشد. بند ۲ به تمام قراردادها، بدون توجه به این که قرارداد به صورت حضوری یا از راه دور منعقد شده باشد، به کار می‌رود. بند ۳ فقط به قراردادهای منعقد شده از راه دور مربوط می‌شود. بند ۴ تنها به خدمات مالی اعمال می‌شود. این استثنائات تضمین می‌کنند که حق انصراف در مواردی که به نفع مصرف‌کننده نباشد یا برای کسب و کارها زیان‌بار باشد اعمال نشود و به این ترتیب تعادل مناسبی میان حقوق مصرف‌کننده و منافع صاحبان کسب و کارها برقرار می‌شود.

(Rekaiti & Van der bergh, 2000: 373)، به‌ویژه در قراردادهایی که تحت فشار یا شرایط ناعادلانه منعقد شده‌اند مانند فروش‌های از راه دور یا قراردادهای مالکیت زمانی.

بند ۲ ماده ۲۲۱-۵ به مواردی اشاره می‌کند که حق انصراف در بند ۱ اعمال نمی‌شود. این موارد عبارت است از: الف- قراردادی که با استفاده از دستگاه‌های فروش خودکار^۱ یا مکان‌های تجاری خودکار^۲ منعقد شده است؛ ب- قراردادی که با اپراتورهای مخابراتی از طریق استفاده از تلفن‌های عمومی منعقد شده است؛ پ- قراردادی برای ساخت و فروش اموال غیر منقول یا مربوط به سایر حقوق اموال غیر منقول، به جز اجاره؛ ت- قراردادی برای تأمین مواد غذایی، نوشیدنی‌ها یا سایر کالاهای مصرفی روزمره که توسط فروشندگان دوره‌گرد به خانه، محل اقامت یا محل کار مصرف‌کننده تحویل داده می‌شوند؛ ث- قراردادی که از طریق ارتباط از راه دور منعقد شده است، اما خارج از یک طرح سازمان‌یافته برای فروش یا ارائه خدمات از راه دور توسط تأمین‌کننده؛ ج- قراردادی برای تأمین کالاها یا خدماتی که قیمت آن‌ها به نوسانات بازار مالی خارج از کنترل تأمین‌کننده وابسته است و ممکن است در دوره انصراف رخ دهد؛ چ- قراردادی که در یک حراجی منعقد شده است؛ ح- بیمه‌نامه‌های مسافرتی و باربری یا بیمه‌نامه‌های مشابه کوتاه‌مدت کمتر از یک ماه.

بند ۳ ماده ۲۰۱-۵ تصریح می‌کند که اگر کسب و کار به‌طور انحصاری از وسایل ارتباط از راه دور برای انعقاد قرارداد استفاده کرده باشد، بند ۱ در موارد زیر اعمال نمی‌شود: الف- تأمین اقامت، - و نقل، پذیرایی یا خدمات تفریحی که کسب و کار متعهد می‌شود در زمان خاص یا در یک دوره زمانی مشخص این خدمات را ارائه دهد؛ ب- تأمین خدماتی غیر از خدمات مالی که اجرای آن‌ها، به درخواست صریح و آگاهانه مصرف‌کننده، پیش از پایان دوره انصراف مذکور در بند ۱ از ماده ۱۰۳ (دوره انصراف) آغاز شده باشد؛ پ- تأمین کالاهایی که مطابق با مشخصات مصرف‌کننده ساخته شده یا به‌طور واضح شخصی‌سازی شده‌اند یا کالاهایی که به دلیل ماهیت خود قابل بازگشت نیستند یا

1. Automatic vending machine

۲. Automated commercial premises مکان‌های تجاری خودکار نیز مکان‌هایی هستند که در آن‌ها معاملات به‌طور خودکار و بدون نیاز به مذاکره حضوری انجام می‌شود. به عنوان مثال، فروشگاه‌های آنلاین بدون پشتیبانی حضوری از طرف فروشنده یا دستگاه‌های خودکار پرداخت و تحویل کالا ممکن است در این دسته قرار گیرند.

ممکن است به سرعت خراب شوند یا منقضی شوند؛ ت- تأمین ضبط‌های صوتی یا تصویری یا نرم‌افزارهای رایانه ای که توسط مصرف‌کننده باز شده‌اند یا می‌توانند در صورت ارائه از طریق وسایل الکترونیکی دانلود یا برای استفاده دائمی تکثیر شوند؛ ث- تأمین روزنامه‌ها، مجلات و نشریات ادواری؛ ج- خدمات بازی و بخت‌آزمایی.

با توجه به ماهیت حمایتی مقررات مربوط به حق انصراف، بند ۲ مقرر می‌دارد که احکام این فصل (بخش‌های ۱ و ۲) به زیان دارنده حق، قابل تعدیل یا اسقاط از طریق توافق قراردادی نیست. در مقابل، هرگونه توافقی که به نفع طرف حمایت‌شده باشد معتبر است؛ از این رو، طرفین می‌توانند اعمال حق انصراف را تسهیل یا آثار آن را توسعه دهند و حتی حقی فراتر از موارد پیش‌بینی‌شده در قانون برای یکی از طرفین ایجاد کنند. با این حال، در مواردی که برای نوع خاصی از قرارداد، مقررات ویژه‌ای مقرر شده باشد؛ مانند ماده ۲۰۲-۵ درباره قراردادهای مالکیت زمانی، قواعد خاص بر مقررات عمومی این بخش مقدم خواهد بود. همچنین هرچند این مقررات اصولاً ناظر بر حقوق انصراف قانونی است، کاربست آن‌ها نسبت به حقوق انصراف ناشی از توافق نیز امکان‌پذیر است، لیکن در این فرض جنبه آمره نخواهند داشت.

در حقوق ایران برخلاف برخی نظام‌های اروپایی، قاعده عامی درباره «حق انصراف» از قرارداد به‌ویژه در فرض قراردادهای مرتبط پیش‌بینی نشده است. نقطه عزیمت حقوق قراردادهای ایران همچنان اصل لزوم قراردادهاست؛ مگر آن‌که به تراضی طرفین اقاله یا به علت قانونی فسخ شوند؛ بنابراین در حقوق مدنی ایران، خروج یک‌جانبه از قرارداد بدون نیاز به اثبات تخلف طرف مقابل، قاعده نیست، بلکه نیازمند نص قانونی، شرط قراردادی یا تحقق یکی از خيارات قانونی است. ماده ۲۲۰ قانون مدنی نیز هرچند طرفین را افزون بر مفاد تصریح‌شده، به نتایج عرفی و قانونی عقد ملتزم می‌داند، اما از آن نمی‌توان به‌تنهایی یک حق عام برای انصراف بی‌سبب از قرارداد استنباط کرد. با این حال، حقوق ایران با حق انصراف بیگانه نیست. مهم‌ترین نمونه آن در قانون تجارت الکترونیکی دیده می‌شود. ماده ۳۷ این قانون در معاملات از راه دور، برای مصرف‌کننده حداقل هفت روز کاری

حق انصراف از قبول، بدون تحمل جریمه و بدون نیاز به ارائه دلیل، پیش‌بینی کرده و تنها هزینه قابل تحمیل بر مصرف‌کننده را هزینه بازپس‌فرستادن کالا دانسته است. بر این اساس، مقاله حاضر پیشنهاد می‌کند که در حقوق ایران، اثر انصراف از قرارداد اصلی در قراردادهای مرتبط بر پایه سه مبنا تحلیل شود: نخست، قصد مشترک و وابستگی اقتصادی قراردادها؛ دوم، شرط ضمنی عرفی ناشی از ماده ۲۲۰ قانون مدنی؛ و سوم، حمایت از مصرف‌کننده در برابر تجزیه مصنوعی رابطه قراردادی. به بیان دیگر، هرگاه چند قرارداد از حیث اقتصادی برای تحقق یک پروژه واحد منعقد شده باشند، طرفین از این ارتباط آگاه باشند و بقای یکی بدون دیگری برای مصرف‌کننده فاقد فایده عقلایی باشد، می‌توان از وابستگی کارکردی قراردادها سخن گفت. در چنین فرضی، انصراف معتبر مصرف‌کننده از قرارداد اصلی باید دست‌کم در روابط مصرفی، موجب زوال یا قابلیت انحلال قرارداد وابسته نیز شود؛ مگر آن‌که استقلال واقعی قرارداد وابسته یا سوءاستفاده مصرف‌کننده از حق انصراف احراز گردد.

۲-۲. آیین و موعد انصراف از قرارداد

مطابق ماده ۱۰۲-۵ «حق انصراف با اطلاع به طرف دیگر اعمال می‌شود. نیازی به ارائه دلایل نیست. بازگرداندن موضوع قرارداد به عنوان اطلاعیه انصراف در نظر گرفته می‌شود، مگر این‌که شرایط خلاف آن را نشان دهد». با توجه به این‌که اعمال حق انصراف با اطلاع‌رسانی^۱ صورت می‌گیرد، بند ۳ از ماده ۱۰۶-۱ طرح چارچوب مشترک مرجع قابل اجراست. این ماده بیان می‌دارد اطلاع‌رسانی هنگامی مؤثر است که به گیرنده برسد. این الزام اطمینان حاصل می‌کند که ذی‌حق انصراف خود را به طرف دیگر ابلاغ می‌کند و طرف مقابل از این انصراف آگاه می‌شود و در صورت لزوم می‌تواند برای بازپرداخت، مانند بازگرداندن کالاهای تحویل داده شده و پرداخت‌های انجام شده طبق قرارداد آماده شود. بر اساس بند ۲ از ماده ۱۰۶-۱ اطلاع‌رسانی می‌تواند به هر وسیله‌ای که متناسب با شرایط باشد انجام شود. این شامل اعلامیه صریح انصراف است، اما همان‌طور که جمله سوم از این ماده روشن می‌کند، می‌تواند با بازگرداندن

1. Notice

موضوع قرارداد نیز صورت گیرد. اطلاع‌رسانی باید به اندازه کافی دقیق باشد تا نشان دهد ذی‌حق در حال انصراف از قرارداد است. همچنین لازم است که طرف انصراف‌دهنده و قراردادی که از آن انصراف داده می‌شود به روشنی قابل شناسایی باشند. ذی‌حق نیازی به استفاده از واژه «انصراف» ندارد. کافی است گیرنده بتواند از اطلاع‌رسانی متوجه شود که این اقدام به عنوان اطلاعیه‌ای برای انصراف در نظر گرفته شده است (Von Bar et.al, 2009: 142).

مطابق ماده ۱۰۳-۵ طرح چارچوب مشترک مرجع، حق انصراف تا پیش از پایان دوره انصراف قابل اعمال است حتی اگر این دوره هنوز آغاز نشده باشد مگر آن‌که حکم خاصی خلاف آن مقرر کند. آغاز این دوره از آخرین زمان میان انعقاد قرارداد، دریافت اطلاع‌رسانی کافی درباره حق انصراف یا در قراردادهای ناظر به تحویل کالا، زمان دریافت کالا محاسبه می‌شود. مدت انصراف چهارده روز از تاریخ آغاز است، لیکن در هر حال از یک سال پس از انعقاد قرارداد تجاوز نمی‌کند. ارسال اعلامیه انصراف پیش از انقضای این مهلت، برای رعایت مواعید قانونی کفایت دارد.

در مورد تعهدات طرف مقابل در خصوص اطلاع‌رسانی مبنی بر وجود حق انصراف در قرارداد، ماده ۱۰۴-۵ مقرر داشته: «اطلاع‌رسانی کافی در مورد حق انصراف مستلزم آن است که این حق به‌طور مناسب به توجه طرف دارای حق رسانده شود و اطلاع‌رسانی شامل اطلاعاتی در قالب متنی بر روی یک رسانه پایدار و به زبانی روشن و قابل فهم باشد. این اطلاعات باید شامل نحوه اعمال حق انصراف، دوره انصراف و نام و نشانی فردی باشد که باید انصراف به او اطلاع داده شود».

مقرر به «اطلاع‌رسانی کافی» بر تکلیف قانونی طرف قرارداد به آگاه‌سازی دارنده حق نسبت به حق انصراف مبتنی است. این تکلیف به‌طور ضمنی از ماده ۱۰۳-۵ (۲) (ب) و به‌طور صریح از ماده ۱۰۳-۳ ناشی می‌شود و اقتضا دارد اطلاعات مربوط به حق انصراف، پیش از انعقاد قرارداد، در مهلتی معقول و به صورت متنی و کامل در اختیار مصرف‌کننده قرار گیرد. ضمانت اجرای عدم رعایت این تعهد، تمدید مهلت انصراف تا یک سال وفق ماده ۱۰۳-۵ (۳)

و نیز رفع مسئولیت منصرف از جبران کاهش ارزش ناشی از استفاده متعارف از کالاها است.

۳. انحلال قراردادهای مرتبط

تحلیل بحث انحلال در قراردادهای مرتبط مستلزم بررسی آن در پرتو اصل نسبی بودن قراردادهای و نیز تبیین آثار حقوقی انحلال در این نوع قراردادهاست. برای فهم دقیق اثر انحلال باید میان استقلال ظاهری قراردادهای و همبستگی ماهوی آنها تمایز قائل شد؛ زیرا هرچند بر مبنای اصل نسبی بودن، آثار قرارداد محدود به طرفین آن است (کاتوزیان، ۱۳۸۵: ۳۱۴)، اما در مجموعه‌های قراردادی که اجرای تعهدات به یکدیگر وابسته است، انحلال یکی از قراردادهای می‌تواند موجب انحلال یا بی‌اثر شدن سایر قراردادهای مرتبط شود.

۱-۳. اصل نسبی بودن در انحلال قرارداد

در قراردادهای مرتبط که با تعدد عقود و طرفین مواجه‌اند، اجرای قاعده نسبیت دشوار می‌شود؛ زیرا تعهدات به صورت زنجیره‌ای یا متداخل شکل می‌گیرند و تعیین این که هر تعهد به سود یا زیان کدام شخص است، پیچیده می‌شود (کریمیان راوندی و محمدی، ۱۴۰۱: ۶) موضوع «طرف قرارداد» یکی از مباحث بنیادین در نظریه عمومی قراردادهای است که به شکل‌گیری، تفسیر و اجرای تعهدات قراردادی ارتباط دارد. در نظام‌های حقوقی مختلف، مفهوم طرف قرارداد و دامنه آن مورد بررسی‌های گسترده‌ای قرار گرفته و نظریه‌های متعددی برای تبیین این مفهوم ارائه شده است. مفهوم طرف قرارداد در نظریه ژان لوک اوبر به رابطه اراده طرفین و محدوده زمانی قرارداد بازمی‌گردد (Aubert, 1993: 257).^۱ این نظریه به دلیل تأکید بر محدودیت زمانی و اثرات مستقیم اراده طرفین، در تحلیل روابط پیچیده قراردادی نظیر قراردادهای زنجیره‌ای یا پیمانکاری‌های چندلایه ناکافی به نظر می‌رسد.

۱. اوبر معتقد است که ماده ۱۱۶۵ قانون مدنی سابق فرانسه تنها ناظر به لحظه تشکیل قرارداد است و به همین دلیل تنها افرادی که در زمان انعقاد قرارداد اراده خود را ابراز کرده‌اند می‌توانند به عنوان طرف قرارداد محسوب شوند. این نظریه بر اصل بنیادین رضا استوار است و تأکید دارد که اثر قرارداد به‌طور مستقیم به اشخاص ثالث سرایت نمی‌کند، اما اوبر نقش قانون را در گسترش دامنه آثار قرارداد به اشخاص ثالث نفی نمی‌کند و امکان وجود دسته‌بندی‌های ترکیبی مانند «شخص ثالث مرتبط» را که در نظریه ژاک گستن مطرح شده (Ghestin, 1994: 755) می‌پذیرد.

از دیدگاه میریل باکاش جیبیلی اراده طرفین نقشی محدود در تعیین طرفین قرارداد ایفا می‌کند (Bacache-Gibeili, 1994: 259). او معتقد است که الزام‌آوری قرارداد نه بر اساس اصل خودمختاری اراده، بلکه مبتنی بر عدالت معاوضی و امنیت حقوقی است. از نظر او، قانون‌گذار مسئول تعیین دایره طرفین قرارداد است و باید این کار را با رعایت اصول عدالت و امنیت انجام دهد. این دیدگاه به‌ویژه در مواردی که چندین قرارداد با یکدیگر مرتبط هستند و حقوق اشخاص ثالث تحت تأثیر قرار می‌گیرد حائز اهمیت است.

ژاک گستن (Ghestin, 1994: 755) نظریه‌ای جامع‌تر ارائه می‌دهد که در آن، مفهوم طرف قرارداد شامل افرادی می‌شود که به طور مستقیم در انعقاد قرارداد مشارکت داشته‌اند یا طبق قانون به قرارداد ملحق شده‌اند. او همچنین مفهوم «ثالث‌های مرتبط» را برای تمایز میان اشخاص ثالثی که از برخی آثار قرارداد متأثر می‌شوند و اشخاص ثالث کاملاً بیگانه معرفی می‌کند. این نظریه در تحلیل روابط پیچیده قراردادی مانند قراردادهای تأمین مالی، قراردادهای ضمانت و سایر روابط چندجانبه، کاربرد گسترده‌ای دارد. برای مثال در قراردادهای تأمین مالی پروژه، بانک‌ها و سایر نهادهای تأمین‌کننده مالی معمولاً به‌طور مستقیم در انعقاد قرارداد اصلی مشارکت نمی‌کنند، اما نقش کلیدی در اجرای قرارداد دارند. نظریه گستن با ارائه چارچوبی برای شناسایی این نوع روابط، امکان تحلیل دقیق‌تر و منصفانه‌تر را فراهم می‌آورد.

طرح چارچوب مشترک مرجع نیز به لزوم وجود نوعی ارتباط قراردادی میان طرفین و اشخاص ثالث اشاره می‌کند. ماده ۱۰۶-۵ این طرح مقرر می‌دارد: «قرارداد مرتبط با شخص ثالث هنگامی شکل می‌گیرد که نوعی ارتباط و هم‌بستگی میان قراردادها وجود داشته باشد». این رویکرد به‌ویژه در قراردادهای پیچیده تجاری مانند قراردادهای ساخت و بهره‌برداری یا قراردادهای زنجیره تأمین اهمیت دارد. از دیدگاه حقوق تطبیقی، این مفهوم می‌تواند در نظام‌های حقوقی مختلف مورد استفاده قرار گیرد. برای مثال در نظام حقوق عرفی، مفهوم دکترین اشخاص ثالث^۱ معمولاً بر

1. Third Party Doctrine

اساس اصل نسبیّت قرارداد^۱ تفسیر می‌شود، اما موارد استثنایی مانند قرارداد به نفع ثالث^۲ نیز وجود دارد که به اشخاص ثالث اجازه می‌دهد در برخی شرایط خاص از حقوق قراردادی بهره‌مند شوند.

در حقوق ایران مفهوم طرف قرارداد با اصول کلی حقوقی از جمله اصل آزادی قراردادهای و اصل نسبی بودن آثار قراردادهای ارتباط نزدیکی دارد. بر اساس ماده ۲۳۱ قانون مدنی ایران، قراردادهای فقط نسبت به طرفین متعاملین مؤثر هستند و در مورد اشخاص ثالث تأثیری ندارند مگر در مواردی که در قانون تصریح شده باشد. این اصل مشابه نظریه اوبر است (Aubert, 1993: 257)، اما رویه قضایی نشان داده است که در مواردی که عدالت اقتضا کند، می‌توان از این اصل عدول کرد. برای مثال در قراردادهای پیمانکاری دولتی که اشخاص ثالثی مانند پیمانکاران فرعی یا مشاوران درگیر هستند، دادگاه‌ها ممکن است دامنه آثار قرارداد را گسترش دهند تا حقوق اشخاص ثالث حفظ شود.

از دیدگاه حقوق تطبیقی، مفهوم طرف قرارداد و دامنه آن در نظام‌های مختلف حقوقی با چالش‌های مشابهی روبه‌روست. در حقوق فرانسه افزون بر نظریات اوبر و باکاش جیبیلی، رویکردهای جدیدی نیز در تفسیر ماده ۱۱۹۹ قانون مدنی اصلاحی^۳ وجود دارد که تلاش می‌کند میان اصل نسبی بودن قراردادهای و نیاز به حمایت از اشخاص ثالث توازن برقرار کند.

قابلیت استناد قرارداد نسبت به اشخاص ثالث اینک موضوع حکمی مستقل در ماده ۱۲۰۰ قرار گرفته که مقرر می‌دارد: «اشخاص ثالث باید وضعیت حقوقی ایجادشده به وسیله قرارداد را محترم شمارند. آنان می‌توانند به‌ویژه با ارائه دلیل وقوع یک عمل به آن استناد کنند». این تصریح قانونی در پی آن است که میان مسائل مربوط به اثر نسبی قرارداد و قابلیت استناد آن تمایز روشن‌تری برقرار شود. قابلیت استناد قرارداد نسبت به اشخاص ثالث بدین معناست که اگرچه آنان به قرارداد ملتزم

1. Privity of Contract

2. Contract for the Benefit of Third Parties

۳. «قرارداد جز میان طرفین تعهدی ایجاد نمی‌کند. اشخاص ثالث نه می‌توانند اجرای قرارداد را مطالبه کنند و نه می‌توان آن‌ها را به اجرای آن ملزم ساخت؛ مگر با رعایت مقررات این بخش و مقررات فصل سوم از عنوان چهارم».

نیستند، ولی نمی‌توانند وجود آن را نادیده بگیرند. به بیان دیگر، هرچند اشخاص ثالث که به قرارداد متعهد نیستند الزام به اجرای آن ندارند، اما باید وضعیتی را که قرارداد ایجاد کرده محترم شمارند و از هرگونه رفتاری که ذاتاً مانع اجرای قرارداد شود پرهیز کنند (Delahais, 2016: 73).

نظریه‌های مختلف درباره طرف قرارداد می‌توانند در حل اختلافات پیچیده و چندجانبه نقش اساسی ایفا کنند. برای مثال در دعاوی مرتبط با قراردادهای زنجیره تأمین، شناسایی دایره طرفین قرارداد و تفکیک آن از اشخاص ثالث اهمیت حیاتی دارد. در این موارد استفاده محاکم از دسته‌بندی‌هایی مانند «طرفین قراردادی ساده» یا «ثالث‌های مرتبط» می‌تواند به روشن شدن حقوق و تعهدات هر یک از اشخاص درگیر کمک کند. بررسی مفهوم طرف قرارداد و دامنه آن از منظر حقوقی نشان می‌دهد که این موضوع نه‌تنها در تحلیل روابط قراردادی، بلکه در تدوین قوانین و رویه‌های قضایی نیز اهمیت به‌سزایی دارد.

۲-۳. اثر متقابل انحلال قرارداد

در خصوص قراردادهایی که به طور مجزا منعقد شده‌اند، قاعده عمومی در حقوق قراردادهای آن است که انحلال یکی موجب انحلال سایر قراردادهای نخواهد شد. البته در صورتی که توافق و تصریحی بر مرتبط بودن قراردادهای وجود داشته باشد، دادرس می‌تواند با عدول از قاعده عمومی و اتکا به اصل آزادی قراردادهای، به علت ارتباط موجود حکم به انحلال کل مجموعه دهد.

بر اساس تفسیر موسع از مفهوم تجزیه‌ناپذیری تعهدات که به قراردادهای تسری یافته است، رویه قضایی فرانسه مجموعه‌های قراردادی را غیر قابل تقسیم می‌داند؛ وقتی قراردادهای وابسته حتی با ماهیت حقوقی متفاوت، برای یک هدف واحد منعقد شده باشند و منفعت طرفین به طور مستقل از یکدیگر نباشد. بر اساس این منطق، دیوان عالی فرانسه در مواردی حکم به باطل شدن وام تأمین مالی فروش به دنبال فسخ قرارداد فروش یا ابطال قرارداد تأمین در چارچوب قرارداد فرانشیز در پی ابطال قرارداد اصلی داده است.^۱

1. Cass., ch. Mixte, 17th May 2013
Caen, 4th May 2005, Juris-Data n°282521.

اشکال در فروضی است که تصریحی بر ارتباط میان اطراف قراردادی یکسان یا متفاوت نشده است. در فرض اخیر که در کشورهای اروپایی در موضوع اعتبارات مصرف کنندگان مورد توجه قرار گرفته، اگرچه در قرارداد اصلی یا تبعی یعنی قراردادی که در راستای اجرای قرارداد اصلی منعقد شده تصریحی مبنی بر ارتباط میان قراردادهای وجود ندارد، با این حال در صورتی که یکی از طرفین از وجود مجموعه قراردادی آگاه بوده باشد، آثار یک قرارداد را می‌توان به دیگری تسری داد و آن‌ها را نوعی مجموعه‌ای قراردادهای شمرد. ضرورت این آگاهی و ارتباط میان قراردادهای در ذیل ماده ۱۱۸۶ قانون مدنی فرانسه منعکس شده است: «انتفا تنها زمانی محقق می‌گردد که شخصی که ادعای انتفا در برابر او ادعا شده است، هنگام ابراز اراده به انعقاد قرارداد از وجود این عملیات مجموعه‌ای مطلع بوده باشد». از این ماده برداشت می‌شود که لزوم تصریح به ارتباط میان قراردادهای وجود ندارد و آگاهی از وجود این ارتباط کافی برای مجموعه شمردن آن‌ها خواهد بود.

در خصوص انحلال و اثر آن بر قراردادهای مرتبط، بند ۱ ماده ۱۰۵-۵ طرح چارچوب مشترک مرجع مقرر داشته: «اگر مصرف‌کننده از حق انصراف خود در قراردادهای تأمین کالا یا خدمات استفاده کند، اثر این انصراف به هر قرارداد مرتبط دیگری نیز تعمیم می‌یابد». در خصوص تسری اثر انحلال به سایر قراردادهای، باید میان دو فرض قائل به تفصیل شد: در فرضی که در آن قرارداد اصلی منحل می‌شود، نتیجه آن انحلال قراردادهای تبعی است، اما در فرضی که در آن یکی از قراردادهای تبعی مجموعه منحل می‌شود، اثر آن به قرارداد اصلی باز نمی‌گردد. در فرض تأمین اعتبارات مصرف‌کننده، در صورتی که تأمین اعتبار توسط شخص ثالثی صورت گرفته باشد و میان سه طرف قراردادی ارتباط وجود داشته باشد و به علتی قرارداد مصرف‌کننده با تأمین‌کننده اعتبارات منحل شود، اثر این انحلال به عقد اصلی تسری نمی‌یابد.

در حقوق فرانسه تا پیش از تصویب اصلاحات ۲۰۱۶ وضعیت قراردادهای مرتبط یا گروه‌های قراردادی در قانونی مدنی مبهم بود. قراردادهای مرتبط با آن مفهومی که در مباحث پیشین اشاره شد، در حقوق فرانسه در سال ۱۹۷۸ در مورد

قراردادهای تأمین اعتبار مصرف کنندگان مطرح شد و سپس وارد قانون حقوق مصرف کننده^۱ شد. در اصلاحات سال ۲۰۱۶ قانون اخیر به حق انصراف مصرف کننده در ماده ۳-۲۲۱ اشاره شد. با توجه به خاص بودن این قانون، حقوق دانان سعی کردند مفهوم قراردادهای مرتبط را در سایر قراردادها نیز به رسمیت بشناسند و برای تأیید استدلال خود به شروط قراردادی^۲ و قراردادهای وابسته^۳ و جهت^۴ استناد کنند (de Vincelles, 2011: 165-166). با اصلاحات صورت گرفته در قانون مدنی فرانسه، قواعد حقوقی موجود در رویه قضایی به قانون راه یافت. ماده ۱۱۸۶ قانون جدید مدنی فرانسه اصلاح شده در سال ۲۰۱۶، به موضوع «گروه های قراردادی» یا «مجموعه های قراردادی»^۵ پرداخته است. این ماده بیان می کند که اگر یک قرارداد در گروهی از قراردادها از میان برود یا فسخ شود و این قرارداد به گونه ای با سایر قراردادها مرتبط باشد که اجرای آن ها بدون این قرارداد غیر ممکن شود، سایر قراردادهای مرتبط نیز به طور خودکار از بین می روند. بر خلاف نظر برخی (پاکباز، ۱۴۰۲: ۲۲۴)، ماده ۱۱۸۶ قانون جدید مدنی فرانسه به طور خاص مجموعه های قراردادی را مورد توجه قرار داده و وضعیت زنجیره قراردادها را به طور مستقیم پوشش نمی دهد. ماده ۱۱۸۶ به شرایطی اشاره دارد که در آن چندین قرارداد باید به عنوان یک کل واحد در نظر گرفته شوند؛ زیرا هر یک از این قراردادها برای تحقق یک عملیات مشترک ضروری است. در نتیجه زنجیره قراردادها ممکن است به طور کامل مشمول این ماده نباشد مگر این که زنجیره قراردادها به گونه ای باشد که از نظر عملیاتی و اقتصادی همانند یک مجموعه قراردادی عمل کند؛ به طوری که بطلان یکی از قراردادها اجرای قراردادهای دیگر را غیر ممکن سازد. با توجه به این مقرر به نظر می رسد در حقوق فرانسه قراردادهای مرتبط یا گروه های قراردادی با دامنه وسیع تری در مقایسه با طرح چارچوب مشترک مرجع پذیرفته شده و به عنوان یک

1. Code de la consommation

2. Condition

3. Contrats accessoires

۴. لازم به ذکر است در اصلاحات سال ۲۰۱۶ قانون مدنی فرانسه، شرط جهت به عنوان یکی از شرایط اساسی انعقاد قراردادها حذف شده است. در حال حاضر ماده ۱۱۸۶ قانون مدنی مبنای قراردادهای مرتبط را تشکیل می دهد.

5. Ensembles de Contrats

قاعده درآمده است.

در حقوق ایران، پذیرش این دیدگاه که انحلال یک قرارداد به زوال سایر قراردادهای مرتبط بینجامد با مانع مهم «اصل نسبی بودن قراردادها» روبه‌روست؛ زیرا به موجب ماده ۲۳۱ قانون مدنی قرارداد تنها نسبت به طرفین و قائم‌مقام آنان مؤثر است و اصولاً نمی‌توان آثار آن را بدون مبنای قانونی یا قراردادی به اشخاص ثالث تسری داد؛ از این رو سرایت اثر انحلال به قرارداد دیگر به‌ویژه هنگامی که یکی از اشخاص خارج از قرارداد نخست باشد، بدون تصریح قانونی یا توافق روشن، دشوار و از حیث نظری قابل ایراد است؛ با این حال قانون‌گذار در برخی موارد به منظور حمایت از شخصی که بدون تقصیر و در نتیجه زوال قرارداد پایه زیان می‌بیند، راهکار جبرانی پیش‌بینی کرده است؛ نه از طریق سرایت انحلال، بلکه از طریق شناسایی حق رجوع به عامل اصلی خسارت. به عنوان مثال مطابق بند ج ماده ۴۸ شرایط عمومی پیمان، «پیمانکار باید بی‌درنگ پس از دریافت ابلاغ خاتمه پیمان، تمام قراردادهای خود را با پیمانکاران جزء و اشخاص ثالث را خاتمه دهد». نتیجه خاتمه یک‌جانبه قرارداد پیمان از جانب کارفرما انفساخ است (طالبیان و عیسائی تفرشی، ۱۴۰۲: ۸۴). در خصوص قراردادهای منعقد میان پیمانکار و اشخاص ثالث، مطابق ظاهر ماده، انفساخ قرارداد پایه اثری بر این قراردادها نداشته و پیمانکار تنها می‌تواند اقدام به فسخ قرارداد و پرداخت خسارت به ثالث کند و سپس به کارفرما جهت مطالبه خسارات مراجعه نماید.^۱

تعلیق در حقوق قراردادهای به اعتبار اثر آن بر سرنوشت عقد بر دو قسم است: تعلیق در ایجاد و تعلیق در انحلال (روحانی، ۱۴۱۴: ۲۲۳). در گونه نخست، تحقق و نفوذ عقد منوط به وقوع امر خارجی است و تا زمان تحقق شرط، رابطه حقوقی به‌طور کامل شکل نمی‌گیرد؛ اما در گونه دوم، عقد به‌طور منجز منعقد می‌شود، اما بقای آن وابسته به تحقق شرط فاسخ است؛ به‌گونه‌ای که با وقوع شرط، قرارداد

۱. در خصوص مسئولیت ناشی از خاتمه قرارداد، بند د ماده مرقوم مقرر داشته «در صورتی که پیمانکار به منظور اجرای موضوع پیمان، در مقابل اشخاص ثالث تعهداتی کرده است و در اثر خاتمه دادن به پیمان ملزم به پرداخت هزینه و خسارت‌هایی به آن اشخاص گردد، این هزینه‌ها و خسارت‌ها پس از رسیدگی و تأیید کارفرما به حساب بستانکاری پیمانکار منظور می‌گردد». این ضمانت اجرا برای فرضی است که پیمانکار فاقد تقصیر بوده است (گلابتونچی و جعفرپور، ۱۴۰۲: ۲۲).

قهرأً منحل و آثار آن زایل می‌شود (انصاری، ۱۳۷۵: ۲۳۰). از این رو می‌توان مسأله انحلال در عقود مرتبط را در حقوق ایران، در چارچوب شرط تعلیقی تحلیل و توجیه کرد؛ یعنی هرگاه طرفین به نحو صریح یا ضمنی شرط کنند که بقای قرارداد حاضر منوط به استمرار قرارداد دیگری است، زوال قرارداد اخیر در حکم تحقق شرط فاسخ بوده و به انحلال قرارداد نخست می‌انجامد. در این فرض، انحلال نه از باب سرایت اثر عقدی به عقد دیگر، بلکه به‌عنوان نتیجه تراضی و سازوکار تعلیقی مورد پذیرش قانون تحقق می‌یابد.

بر این اساس در حقوق ایران توجیه سرایت اثر انحلال یک قرارداد به قرارداد دیگر بدون پشتوانه صریح قانونی، تنها زمانی قابل دفاع است که مبنای آن در قلمرو اراده قراردادی جست‌وجو شود. بدین معنا که یا در متن قراردادها به‌طور روشن و غیر قابل تردید بر وابستگی، تبعیت و وحدت سرنوشت آن‌ها تصریح شود و طرفین بقا و زوال هر عقد را منوط به دیگری سازند یا شخص ثالث با علم به این پیوند و با قبول آگاهانه آن، در رابطه حقوقی وارد شود. در چنین فرضی اثر انحلال نه به عنوان تحمیل نتیجه عقد بر غیر، بلکه به عنوان پیامد طبیعی تعهدی که خود اشخاص بدان ملتزم شده‌اند قابل تحلیل است. به بیان دیگر تنها از رهگذر احراز قصد مشترک و رضایت صریح یا ضمنی اشخاص ذی‌نفع می‌توان وابستگی قراردادها را در حدی دانست که زوال یکی به انتفای مبنای دیگری بینجامد و در غیر این صورت، تسری آثار انحلال به اشخاص یا قراردادهای دیگر، با اصل نسبی بودن قراردادها و قاعده منع تأثیر عقد نسبت به ثالث تعارض خواهد داشت؛ بنابراین در حقوق ایران «تراضی یا الحاق ارادی» مبنای اصلی پذیرش چنین سرایتی است؛ و نه صرف وجود ارتباط اقتصادی یا عملیاتی میان قراردادها. البته در حقوق فرانسه پس از اصلاحات قانون مدنی ۲۰۱۶ به نظر می‌رسد رویکرد منعطف‌تری اتخاذ شده است. بر پایه ماده ۱۱۸۶ آن قانون، صرف آگاهی از وابستگی اقتصادی و عملیاتی قراردادها برای پذیرش آثار آن کفایت می‌کند و لزومی به قبول صریح یا تراضی جداگانه نسبت به سرایت انحلال نیست.

برآمد

۱- نظریه گروه‌های قراردادی به جای تکیه بر اصل استقلال کامل هر قرارداد، به روابط و هم‌بستگی میان قراردادهای مرتبط توجه ویژه‌ای دارد. این نظریه با در نظر گرفتن مجموعه‌ای از قراردادها به عنوان یک کل، تلاش می‌کند تا ارتباط اقتصادی و عملیاتی میان آن‌ها را برجسته کند و از نتایج ناعادلانه‌ای که ممکن است در صورت نقض یا فسخ یکی از قراردادها به وجود آید جلوگیری کند. از منظر مفهومی، در حالی که مجموعه‌های قراردادی به ارتباط اقتصادی و عملیاتی میان چندین قرارداد مستقل اشاره دارد که در خدمت یک هدف مشترک هستند، زنجیره قراردادها بر وابستگی حقوقی و متوالی قراردادها تأکید دارد که هر یک از قراردادها به‌طور مستقیم به اجرای صحیح قرارداد پیشین وابسته است. این تفاوت‌ها نشان می‌دهد که هر یک از این مفاهیم چگونه می‌تواند بر نحوه تنظیم و اجرای قراردادها تأثیر بگذارد.

۲- در حقوق فرانسه برای توجیه قراردادهای مرتبط از حیث ایراد وارد بر آن از منظر اصل نسبی بودن قراردادها، تحلیل جدیدی از مفهوم اشخاص ثالث ارائه داده‌اند و این مفهوم را به اشخاص ثالث مرتبط یا اشخاص غیر مستقیم قراردادی تقسیم‌بندی کرده‌اند و اشخاص ثالثی که به گونه‌ای با قرارداد در ارتباط هستند به عنوان شخص ثالث مرتبط شمرده می‌شوند. در طرح چارچوب مشترک مرجع این تحلیل در قالب فروض مختلف قرارداد تأمین اعتبار مرتبط آمده است. نکته قابل توجه آن که شخص ثالث باید از وجود رابطه قراردادی اصلی آگاه باشد. این آگاهی می‌تواند از طریق توافق پیشین تأمین کننده اعتبار با فروشنده یا ارائه‌دهنده خدمات باشد.

۳- طرح چارچوب مشترک مرجع چهار وضعیت اصلی را به عنوان شاخص‌های ایجاد ارتباط اقتصادی میان قراردادها معرفی می‌کند: یکم، زمانی که تأمین مالی توسط کسب و کاری که کالا یا خدمات را عرضه می‌کند انجام شود؛ دوم، هنگامی که شخص ثالثی که تأمین مالی را انجام می‌دهد، از خدمات کسب و کار برای تنظیم یا انعقاد قرارداد اعتباری استفاده کند؛ سوم، زمانی که قرارداد اعتباری به کالاها یا خدمات خاصی اشاره دارد و این ارتباط توسط عرضه‌کننده کالا

یا خدمات یا تأمین‌کننده اعتبار پیشنهاد شده باشد؛ و چهارم، وجود ارتباط اقتصادی مشابه. این مقررره همچنین تصریح می‌کند که در صورت انحلال قرارداد اصلی، مفاد مربوط به اثرات انحلال به قراردادهای مرتبط نیز اعمال می‌شود. در این مقررره به‌طور مستقیم به حمایت از حقوق مصرف‌کنندگان می‌پردازد تا اطمینان حاصل شود که در صورت انحلال قرارداد اصلی، مصرف‌کننده از تعهدات ناشی از قراردادهای مرتبط معاف شود؛ با این حال استثنائاتی نیز وجود دارد که به‌ویژه در مورد قراردادهای اعتباری خاص که تحت شرایطی خاص منعقد شده‌اند، این مقررات اعمال نمی‌شود؛ در نتیجه، این مقررره نه تنها بر رابطه حقوقی میان قراردادهای تأکید دارد، بلکه در راستای حمایت از حقوق مصرف‌کننده تنظیم شده و تضمین می‌کند که انحلال یک قرارداد اصلی به‌طور مستقیم بر سایر قراردادهای مرتبط تأثیر می‌گذارد، مگر در موارد استثنایی.

۴- در حقوق ایران به دلیل حاکمیت اصل نسبی بودن قراردادهای، اصل بر عدم سرایت آثار انحلال یک قرارداد به سایر قراردادهاست و صرف وجود پیوند اقتصادی یا عملیاتی میان چند عقد برای پذیرش این سرایت کفایت نمی‌کند. تنها در صورتی می‌توان زوال یک قرارداد را موجب بی‌اثر شدن قرارداد دیگر دانست که وابستگی و وحدت سرنوشت آن‌ها بر پایه قصد مشترک طرفین و رضایت صریح یا ضمنی اشخاص ذی‌نفع از جمله شخص ثالث احراز شود؛ به بیان دیگر، «ترازی یا الحاق ارادی» مبنای اصلی توجیه چنین اثری است؛ و نه صرف هم‌بستگی اقتصادی. در حقوق فرانسه پس از اصلاحات ۲۰۱۶ رویکردی منعطف‌تر اتخاذ شده و صرف آگاهی از وابستگی اقتصادی قراردادهای برای پذیرش آثار انحلال کافی شمرده شده است.

فهرست منابع

الف. فارسی

- * پاکباز، سیامک (۱۴۰۲)، شرح قانونی مدنی فرانسه، تهران: میزان
- * ترابی، مرتضی (۱۴۰۴)، «منشأ التزام قرارداد متکی بر عدالت طبیعی»، مجله حقوقی دادگستری، دوره ۸۹، شماره ۱۳۲، صص ۲۷۳-۳۰۸.
- * خورسندیان، محمدعلی و شنیور، قادر (۱۳۹۰)، «ماهیت عقد مرکب در فقه و حقوق موضوعه»، مطالعات فقه و حقوق اسلامی، ۲(۴)، ۸۸-۱۱۰.
- * شعاریان، ابراهیم و ترابی، ابراهیم (۱۳۹۳)، حقوق تعهدات، چاپ نخست، تهران: شهر دانش.
- * طالبیان، حسین و عیسائی تفرشی، محمد (۱۴۰۲)، «مبانی و ماهیت خاتمه قرارداد به مصلحت کارفرما در قراردادهای سرمایه‌گذاری بین‌المللی (مطالعه تطبیقی در حقوق آمریکا و حقوق ایران)»، پژوهش‌های حقوقی، دوره ۲۲، شماره ۵۳، صص ۸۶-۶۱.
- * کاتوزیان، امیرناصر (۱۳۸۵)، قواعد عمومی قراردادهای، جلد سوم، تهران: شرکت سهامی انتشار.
- * کریمی، عباس و نعم، مختار و اسدزاده، سکینه (۱۴۰۰)، «بررسی تطبیقی وضعیت حقوقی گروه‌های قراردادی در حقوق ایران و فرانسه»، حقوق تطبیقی، دوره ۸، شماره ۲، صص ۱۲۱-۱۴۰.
- * کریمیان راوندی، مهدی و محمدی، قاسم (۱۴۰۱)، «چالش گروه قراردادی در موازنه عقود در حقوق ایران»، دانش حقوق مدنی، دوره ۱۱، شماره ۲، صص ۱-۱۰.
- * گلاتونچی، ایرج و جعفرپور، کوروش (۱۴۰۲)، «تحلیل حقوقی آثار مالی اقتصادی خاتمه و فسخ پیمان در قراردادهای پیمانکاری»، حقوق و مطالعات نوین، دوره ۴، شماره ۱، صص ۱-۳۰.
- * گنجی، لطف‌الله و حاتمی‌پور، محسن (۱۴۰۱)، «بررسی تحلیلی ماهیت و آثار عقود زنجیره‌ای (شبکه‌های قراردادی) در حقوق ایران، فقه و حقوق تجارت بین‌المللی»، قضاوت، دوره ۲۰، شماره ۱۰۴، صص ۱۲۵-۱۵۱.
- * محمدحسینی، صدیقه و سعیدی، محمدعلی (۱۴۰۲)، «انحلال آبخاری مجموعه‌های

قراردادی در نظام حقوقی فرانسه»، تحقیقات حقوقی، دوره ۲۷، شماره ۲، صص ۱۵۷-۱۶۸.

* یزدانیان، علیرضا (۱۳۸۸)، «تحلیلی از تعلیق در انحلال عقد در فقه امامیه و حقوق فرانسه»، فقه و اصول، دوره ۱، شماره ۴۱، صص ۲۰۶-۲۲۹.

ب. عربی

* روحانی، سید محمدصادق (۱۴۱۴ق)، فقه الصادق، جلد هفدهم، کتابخانه مدرسه فقاہت.

* انصاری، مرتضی (۱۳۷۵ق)، مکاسب، تبریز: اطلاعات.

پ. انگلیسی

* Borowicz, M. K. (2011). **“Beyond Contracts and Organizations”** (Publication Review: Gunther Teubner, Networks as Connected Contracts (Hart Publishing 2011)). European journal of legal studies.2(4).

* Brownsword, R. (2012). **“Review of Networks as Connected Contracts, by G. Teubner, H. Collins, & M. Everson”**. The Modern Law Review, 75(3), 455–461.

* Cafaggi, F. (Ed.). (2011). **Contractual networks, inter-firm cooperation and economic growth**. Edward Elgar Publishing.

* Dongen, S. V. (2012). **Groups of contracts. An exploration of types and the archetype from a Dutch legal perspective**. In Samoy, I., Loos, M., & Ius Commune (School. (2012). Linked contracts. Intersentia ; [Maastricht, The Netherlands.

* Dumitriu, G. O. (2022). **“Reception of Contract Group Theory in European Contract Law”**. International Investment Law Journal, 2(1), 46-68.

* Grundmann, S. (2008). **“The Structure of the DCFR–Which Approach for Today’s Contract Law?”** European Review of Contract Law 4(3).

- * Idelberger, F. (2018). **“Connected Contracts Reloaded—Smart Contracts as Contractual Networks. European Contract Law in the Digital Age”**, 205-236.
- * Matyas I. (2008). **“Current Issues in the Unification of European Contract Law.”** Miskolc. Miskolc: European Integration Studies, Vol.6 p.63-73.
- * Mitchell, C. (2017). **Network commercial relationships: what role for contract law?**. In Contract and Regulation. Edward Elgar Publishing.
- * Rekaiti, P., & Van den Bergh, R. (2000). **“Cooling-off periods in the consumer laws of the EC Member States. A comparative law and economics approach.”** Journal of Consumer Policy, 23(4), 371-408.
- * Schulze, R. (2009). **Common frame of reference and existing EC contract law** (No. 1). Walter de Gruyter.
- * Sánchez Abril, P., Oliva Blázquez, F., & Martínez Evora, J. (2018). **“The Right of Withdrawal in Consumer Contracts: a comparative analysis of American and European law”**. In-Dret, 3, 18-13.
- * Storme, M. E. (2017). **“A civilian perspective on network contracts and privacy”**. Geo. Wash. L. Rev., 85, 1739.
- * Teubner, G. (2011). **Networks as connected contracts: edited with an introduction by Hugh Collins.** Bloomsbury Publishing.
- * Tallon, D. (1991). **“The Principle of the Relative Effect of Contracts and the Theory of Groups of Contracts: Towards a New Reading of Article 1165 of the French Civil Code.”** /7 Tul. Civ. LF, 6, 95.

- * Vincelles, C. A. (2011). **Linked contracts under French law. In Contractual Networks, Inter-Firm Cooperation and Economic Growth.** Edward Elgar Publishing.
- * Von Bar, C., Clive, E., & Schulte-Nölke, H. (2009). **Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law: Draft Common Frame of Reference (DCFR).** Outline Edition. Sellier de Gruyter.

ت. فرانسوی

- * Aubert, J. L. (1993). **“A Propos d’une Distinction Renouvelée des Parties et des Tiers”.** Revue Trimestrielle de Droit Civil, 2, 92.
- * Bacache-Gibeili, M. (1994). **“La relativité des conventions et les groupes de contrats”** (Theses, Paris 2).
- * Cass., ch. Mixte, 17th May 2013
- * Caen, 4th May 2005, Juris-Data n°282521.
- * Delahais, C. (2016). **“Réforme du droit des obligations: les effets du contrat à l’égard des tiers”.** Revue juridique de l’Ouest, 29(2), 71-82.
- * Ghestin, J. (1994). **“Nouvelles propositions pour un renouvellement de la distinction des parties et des tiers”.** Revue Trimestrielle de Droit Civil, (4), 777-800.
- * Pellé, S. (2007). **La notion d’interdépendance contractuelle. Contribution à l’étude des ensembles de contrats,** Paris, Dalloz.
- * Serageldin, S. (2018). **“Les clauses ayant effet à l’échelle des groupes de contrats”** Éditions universitaires européennes. These, l’Université Jean Moulin Lyon III
- * Teyssié, B. (1975). **“Les groupes de contrats”.** These, Montpellier